

ŠTÚDIE A REFLEXIE

Analýza hry Arthura Millera Skúška ohňom optikou teórie francúzskeho filozofa Michela Foucaulta a inscenačné prístupy k nej

Ingrida Hudecová

Abstrakt

Našu súčasnosť kreujú podobné vplyvy, ktoré formovali predošlé diskurzy v našej histórii. Teokracia, ľudové sudy, Sofiina voľba, politika a moc v určitých formách prevládajú aj dnes. Moc zohráva významnú úlohu v tvorbe myšlienkových procesov každého človeka a ovplyvňuje jeho úsudok už od nepamäti. Analyzovať moc je zaujímavé v momente, keď dochádza k pretváraniu historického pozadia. Tematika moci, ale aj mnoho iného, sa objavuje v divadelnej hre dramatika Arthura Millera s názvom *The Crucible (Skúška ohňom)*, ktorej inscenáciu pod názvom *Salemské bosorky* (2022) prináša na javisko Činohra Slovenského národného divadla.

Kľúčové slová

Posolstvo, história, epistéma, Michel Foucault, „Red scare“.

Úvod

V úvode bulletinu k inscenácii *Salemské bosorky* sa píše, že je to „... vzrušujúca hra o večných morálnych dilemách.“¹ Hra Arthura Millera s názvom *The Crucible* sa v spoločenskom diskurze z pohľadu teoretikov dlho vnímala ako jedna z Millerových sociálno-politických hier. Na základe toho sa množstvo kritikov zameralo na súvislosti medzi Salemskými procesmi s čarodejnicami a komunistickými honmi prebiehajúcimi v roku 1950. Obyvatelia Salemu žijú v konzervatívnej teokratickej spoločnosti, ktorá formuje ich názory a predstavy o svete. Čo sa stane, keď do ich všedného života vstúpi tajomná sila v podobe čarodejníctva, ktorú nedokážu ovládať? *The Crucible* upriamuje pozornosť na problémy silne prepojené s myšlienkami o moci a poznaní, ktoré integroval do akademického diskurzu francúzsky filozof Michel Foucault. Dôležité je poznamenať, že Arthur Miller kreuje príbeh, ktorý je do veľkej miery založený na skutočných historických udalostiach. V hre *The Crucible* je možné okrem spomenutých myšlienok badať tematiku kolektívnej viny, svedomia každého človeka, krivdy,

¹ ABRAHÁMOVÁ, D.: *Salemské bosorky*. [online]. 2022. [cit.2022-05-25]. Dostupné na: <https://snd.sk/predstavenie/13997/salemske-bosorky/2022-06-22/19-00>

lásky, sebestva, no najmä túžbu po moci. Foucault vo svojej filozofii pojednáva o problematike poznania, ktorú určuje akýsi súbor pravidiel. Vďaka nim sú pravda a klamstvo od seba oddelené, a účinky moci sú spojené s pravdou.² Michel Foucault definuje mocenskú ideológiu odohrávajúcu sa v meste Salem na pozadí filozofie tak, že tvrdí: „Každá spoločnosť má svoj režim pravdy, svoju všeobecnú politiku pravdy, to znamená typy diskurzu, ktoré akceptuje a považuje ich za pravdivé.“³ V súvislosti s vyššie spomenutým si kladieme otázku, ako sa obyvatelia Salemu vysporiadajú s prijatím novej pravdy? A aký faktor ovplyvnil postavu Abigail Williamsovú vytvoriť nové epistemické pravdy v Saleme optikou Foucaultovej teórie moci? Je možné na pozadí hier odhaliť morálne a etické názory samotného autora?

1 Arthur Miller (1915 – 2005)

Bol nesmierne talentovaný americký dramatik, filmový scenárista, publicista a prozaik, syn rakúskeho prisťahovalca.⁴ Miller bol jedným z najvplyvnejších dramatikov modernej Ameriky najmä vďaka ľudskosti a morálnym problémom, ktoré boli obsiahnuté v jeho hrách. Narodil sa 17. októbra 1915 v New Yorku do pomerne veľkej rodiny, čo malo neskôr vplyv pri kreovaní postáv a charakterov v jeho hrách. Svoje pocity prenášal do tvorby, resp. vo svojej autobiografii *Timebends: A Life* opisuje pocit, ktorý ho odlišoval od jeho brata v tom, že Miller sa videl so svojimi ambíciami a charakterovými vlastnosťami skôr v matke. Motív bratského súperenia a uprednostňovania jedného syna pred druhým sa objavoval v jeho tvorbe napríklad v hre *No Villain*, kde sám napísal, že ako predlohy postáv použil členov svojej rodiny.⁵ Arthura Millera formovala Veľká hospodárska kríza, ktorá finančne zruinovala jeho otca, malého továrnik, a tým Millerovi ukázala neistotu z existencie v modernej dobe.⁶ Po ukončení strednej školy pracoval a navštevoval University of Michigan, kde začal písať divadelné hry. Verejný úspech po prvýkrát zaznamenal s filmovým románom *Focus* z roku 1945, v ktorom pojednával o otázkach rasizmu a antisemitizmu. Jeho prvou významnou hrou bola dráma *All My Sons*, resp. *Všetci moji synovia* z roku 1947, v ktorej je citeľný vplyv nórskeho dramatika a divadelného režiséra Henrika Ibsena.⁷ Miller nadviazal na tradíciu sociálnych hier Henrika Ibsena, a vo svojich hrách prostredníctvom zobrazenia života obyčajných ľudí hlbkovo analyzoval sociálne problémy, a tak preskúmaval podstatu života.⁸ Mladý Miller bol ovplyvnený rodinným zázemím, susedmi, priateľmi a spolužiakmi, ktorí boli Židia. Židovský „životný štýl“, vrátane hodnôt, vkusu, humoru a návštev synagógy výrazne formoval Millerovu osobnosť.⁹

Ďalšou významnou hrou je *Death of a Salesman*, resp. *Smrť obchodného cestujúceho* z roku 1949. Psychologická dráma sa stala jednou z najslávnejších amerických hier svojho obdobia. Ide o tragédiu človeka zničeného falošnými ideálmi, ktoré reflektujú hodnoty spoločnosti, v ktorej

² KELLY, M.: *Critique and Power: Recasting the Foucault, Habermas Debate*, 1994, s. 82.

³ BOILEAV, K.: *Genuine Reciprocity and Group Authenticity: Foucault's Development or Sartre's Social Ontology*, 2000, s. 63.

⁴ MILLER, A.: *Timebends: A Life*, 2012, s. 24.

⁵ MILLER, A.: *Timebends: A Life*, 2012, s. 91.

⁶ Arthur Miller. [online]. bez roku. [cit. 2022-05-25]. Dostupné na:

<https://www.britannica.com/biography/Arthur-Miller-American-playwright>

⁷ MILLER, A.: *Timebends: A Life*, 2012, s. 286.

⁸ MOSS, L.: *Arthur Miller*, 1967, s. 24.

⁹ MILLER, A.: *Timebends: A Life*, 2012, s. 286.

žije. Cieľom bola snaha integrovať obyčajného človeka do centra pozornosti. Sám napísal, že: „Kvalita takýchto hier t.j. tragédií, ktorá nami otriasa, vyplýva zo základného strachu z vytesnenia, z katastrofy, ktorá je neodmysliteľne spojená z vytrhnutím z nášho zvoleného obrazu toho, kým sme na tomto svete. Tento strach je dnes medzi nami rovnako silný, ba možno silnejší ako kedykoľvek predtým. V skutočnosti je to obyčajný človek, kto tento strach pozná najlepšie.“¹⁰ Miller sa myšlienkami, z ktorých vzišla psychologická dráma, zaoberal už ako tínedžer. Pôvod strachu pramení v jeho poviedke, ktorú napísal ako sedemnásťročný, keď krátko pracoval pre otcovu spoločnosť. *Smrť obchodného cestujúceho* sa neodohráva počas Veľkej krízy v roku 1930, no nesie jej stopy.¹¹

1.1 Teoretický background

Pre lepšie porozumenie textu pokladáme za dôležité poznať historické pozadie, ktoré formovalo nielen samotného autora, ale aj naše vnímanie histórie. V roku 1692 sa v Saleme diali desivé hony na nevinných ľudí. Dramaturgička Slovenského národného divadla Darina Abrahámová v bulletine k inscenácii uvádza, že: „Vtedy v americkom Massachusetts, konkrétne v Saleme a okolí, ktorý osídľovali prvé kolóny anglických puritánov, odštartovali hrôzostrašné, iracionálne, nábožensky, mocensky a psychologicky zmanipulované procesy proti tzv. bosorkám. Trvali vyše roka a bilancia bola takmer 20 exemplárnych verejných popráv obesením a stovky nevinne uväznených v neľudských podmienkach. Niektoré obete podľahli.“¹²

V roku 1953 Miller napísal drámu *The Crucible* (Skúška ohňom), ktorej dej je založený na čarodejných procesoch odohrávajúcich sa v americkom mestečku Salem v štáte Massachusetts v 17. storočí.¹³ Hra mala byť alegóriou na „Red Scare“, resp. vládou alebo skupinou podporovaný strach z komunizmu prebiehajúci v 40. a 50. rokoch 20. storočia. „Red Scare“ bol známy aj ako „McCarthyizmus“, podľa amerického senátora Joa McCarthyho, podnecujúceho antikomunistické myšlienky. Pojem Red Scare, resp. červený strach pochádza z historického spojenia červenej farby s komunizmom.¹⁴ Abrahámová tvrdí, že: „Spracovaním a výrazným kreatívnym dotvorením historickej látky tak reagoval na súdobé hony na čarodejnice, keď komisia Výboru pre neamerickú činnosť pod vedením ultrapravicového politika Joa McCarthyho vyšetrovala a obviňovala okrem iných aj intelektuálov a umelcov najmä z filmového priemyslu zo sprisahania a sympatií k ľavicovému hnutiu, ku komunizmu, k sovietskemu režimu. Pod hrozbou zákazu činnosti, pokuty a väzenia, používaním odporných metód si komisia aj súdy vynucovali od predvolaných falošné priznania a udávania kolegov. Mnohé osobnosti sa proti tomu výrazne vymedzili, ale aj odmietnutie vypovedať bolo hodnotené ako pohrdanie súdom. Tieto procesy trvali niekoľko rokov a v protiklade s demokratickými

¹⁰ MILLER, A.: *Death of a Salesman*, 2022, s. 8.

¹¹ BIGSBY, CH.: *Death of a Salesman – Certain Private Conversations in Two Acts and Requiem* – Arthur Miller, 1998, s. 8-9.

¹² ABRAHÁMOVÁ, D.: *Salemské bosorky*. In Bulletin k inscenácii Salemské Bosorky. Bratislava: SND 2022, s. 10.

¹³ ABRAHÁMOVÁ, D.: *Salemské bosorky*. In Bulletin k inscenácii Salemské Bosorky. Bratislava: SND 2022, s.10.

¹⁴ Red scare. [online]. bez roku. [cit. 2022-05-25].Dostupné na: <https://www.vocabulary.com/dictionary/red%20scare>

zásadami a hodnotami šírili atmosféru neznesiteľného ideologického a existenciálneho tlaku a strachu.¹⁵

Je hra *The Crucible* historická? Arthur Miller nikdy netvrdil, že hra je historicky presná, ba dokonca v jednej z verzii tlačenej knihy pripojil poznámku, že: „Táto hra nie je historická v takom zmysle, v akom toto slovo používa akademický dejepisec. Dramatické účely si niekedy vyžadovali, aby viaceré postavy splynuli v jednu: počet dievčat, ktoré „vydávali škreky“ sa znížil. Abigail je v hre o čosi staršia; hoci v hre vystupovalo viacero sudcov s takmer rovnakou právomocou, v hre som všetkých symbolizoval postavami Hathorna a Danfortha. Verím, že čitateľ tu objaví podstatu jednej z najzvláštnejších a najstrašnejších kapitol v dejinách ľudstva. Osud každej postavy je presne taký, ako osud jej historického vzoru, a v dráme nie je nikto, kto by v dejinách nezohral podobnú – a v niektorých prípadoch úplne rovnakú – úlohu v histórii. Pokiaľ ide o charaktery osôb, o väčšine z nich sa vie len málo, okrem toho, čo sa dá predpokladať z niekoľkých listov, záznamov zo súdnych procesov, niektorých brožúr napísaných v tom čase a zmienok o ich správaní v prameňoch nerovnakej vierohodnosti. Možno ich preto považovať za moje vlastné výtvary, ktoré som podľa svojich najlepších schopností vykreslil a v súlade s tým, čo je známe o tom, ako sa správali; to sa netýka toho, čo je uvedené v komentári, ktorý som napísal k tejto hre.“¹⁶ Je zrejmé, že Miller sa zamieroval na sociálne funkcie a morálne účinky drámy, a uprednostňoval odhaľovanie morálnych a etických problémov, ktorým by mal človek odolávať pri spoločenskom živote.

2 The Crucible – hra Arthura Millera

Začiatok hry *The Crucible* sa odohráva v dome pastora Parrisa, ktorého dcéra Betty leží v bezvedomí. Pastor Parris zahliadol ako Betty spolu s jeho neterou Abigail a ďalšími dievčatami v noci tancujú v kukuričnom poli, čo má za následok, že Betty sa nevie prebrať. Lekár nedokáže určiť diagnózu, a v tom prichádzajú do domu manželia Thomas a Anna Putnamovi, ktorí tvrdia, že aj ich dcéra Ruth má podobné príznaky. Postupne sa informácia dostane medzi obyvateľov mestečka Salem a v spoločnosti sa začne vynárať otázka nadprirodzených síl. Hlavná iniciátorka Abigail Williamsová, neter pastora Parrisa, varuje dievčatá a slúžku manželov Johna a Elizabeth Proctorových, Mary Warrenovú, aby nikomu neprezradili, čo v kukuričnom poli robili. Po čase

¹⁵ ABRAHÁMOVÁ, D.: *Salemské bosorky*. In Bulletin k inscenácii Salemské Bosorky. Bratislava: SND 2022, s.10.

¹⁶ MILLER, A.: *The Crucible*, 1974, s. 5. Z pôvodného anglického originálu: “*This play is not history in the sense in which the word is used by the academic historian. Dramatic purposes have sometimes required many characters to be fused into one; the number of girls involved in the ‘crying out’ has been reduced; Abigail’s age has been raised; while there were several judges of almost equal authority, I have symbolized them all in Hathorne and Danforth. However, I believe that the reader will discover here the essential nature of one of the strangest and most awful chapters in human history. The fate of each character is exactly that of his historical model, and there is no one in the drama who did not play a similar — and in some cases exactly the same — role in history. As for the characters of the persons, little is known about most of them except what may be surmised from a few letters, the trial record, certain broadsides written at the time, and references to their conduct in sources of varying reliability. They may therefore be taken as creations of my own, drawn to the best of my ability in conformity with their known behavior, except as indicated in the commentary I have written for this text.*”

sa Betty Parrisová na krátky okamih preberie a Abigail sa všetkým vyhráza, že nikomu nesmú povedať, že pila krv z mŕtveho kohúta, aby zoslala kľatbu na Elizabeth Proctorovú.¹⁷

„Betty: Pila jsi krev, Abby! Tos mu neřekla!

Abigail: Betty, to už nikdy neřikej! Nikdy už –

Betty: Ale ano, ano! Vypila jsi lektvar, abys mohla zabít ženu Johna Proctora! Vypila jsi lektvar, abys zabila paní Proctorovou!

Abigail (ji dá facku) : Přestaň! Drž hubu!

Betty (se zhroutí na postel) : Mami, mami (Rozvzlyká se.)

Abigail: Tak poslouchajte – obě. Tancovali jsme. A Tituba vyvolávala duše mrtvých sestřiček Ruth Putnamové. To je vše. A dobře si pamatujte: jestli některá z vás cekne, nebo jen naznačí něco o tom dalším, přijdu za ní uprostřed černé noci a pomstím se tak, že se budete klepat. A vy víte, že to dokážu. Viděla jsem, jak indiáni rozbili hlavu mým rodičům hned vedle mě na polštáři, a viděla jsem tu noc i jiný krvavý činy, muže vás dohnat k tomu, že budete litovat, že jste viděly západ slunce! (Přistoupí k Betty a hroubě ji posadí.) A teď ty – posad' se a nech toho!

Betty se jí však zhroutí pod rukama a leží nehybně na posteli.

Mary Warrenová (zděšená, hystericky) : Co s ní je? (Abigail se strachem zírá na Betty.)

Abby ona umře! Vyvolávat duchy je hřích a my –

Abigail(Vyjede na Mary): Řekla jsem mlč Mary!

Vojde John Proctor. Když ho Mary Warrenová uvidí, polekaně sebou trhne. “¹⁸

John Proctor a Abigail sa rozprávajú o ich romániku. V minulosti Abigail pracovala ako slúžka v ich domácnosti. V tom čase bola Elizabeth Proctorová chorá a Abigail preto prevzala väčšiu zodpovednosť za prácu u manželov. Keď sa Elizabeth dozvedela o afére, Abigail prepustila. Abigail sa cítila využitá a neopätované Johnove city ju dovedli k šialenostiam, ktoré vykonávala. Betty sa opäť prebudí, no jej správanie je hysterické. Upokojit' ju prichádza Rebeka Nurseová, ktorá varuje pastora Parrisa, že ak sa potvrdí príčina Bettynej choroby v dôsledku čarodejníctva, v spoločnosti sa vytvorí množstvo problémov. Podobnú situáciu riešia aj manželia Putnamovci, ktorých jediná dcéra Ruth sa od predchádzajúceho večera neprebrala. Putnamovcom zomrelo už sedem detí, a preto sa o svoju jedinú Ruth strachujú.

„Putnam (dychtivě): Paní Nurseová, nešla byste se podívat na mou Ruth, jestli byste ji neprobudila?

Rebeka (sedí): Myslím, že za nějakou chvíli se probere sama. Prosím vás, uklidněte se. Mám jedenáct dětí a šestadvacet vnoučat, všechny někdy měly své launy, a když to na ně přijde, ty jejich rošťárny dovedou být d'ábelské. Myslím, že se probere, až ji to přestane bavit. Duše dítěte je jako to dítě, nemůžete ji dohonit. Musíte se zastavit, a z lásky k vám se vrátí sama od sebe.

Proctor: Tak v tom máte pravdu, Rebeko.

Paní Putnamová: Tohle nejsou žádné launy, Rebeko. Má Ruth je naprosto pomatená, nemuže jíst.

¹⁷ Abigail a John Proctor mali medzi sebou krátky románik, no John v ňom už nechcel pokračovať a preto Abigail robila tie najbizarnejšie činy, len sa zbavila jeho ženy a získala si Johna iba pre seba.

¹⁸ MILLER,A.: *Čarodějky ze Salem*, bez roku, s. 25-26.

Rebeka: Možná ještě nevyhládla. (Parrisovi.) Doufám, že jste se nerozhodl jít hledat nějaké bludné demony, pane Parrisi. Venku jsem něco takového zaslechla.

Parris: Mezi farníky se rozšířil názor, že mezi námi může být ďábel, rád bych je ubezpečil, že nemají pravdu.“¹⁹

Postupne sa v deji odohráva množstvo udalostí a rozhovorov, ale vo všetkých je citelný moment strachu z ohrozenia vlastnej existencie, a snaha podmaniť si prostredníctvom moci toho druhého. Parris v aktuálnej situácii vidí snahu Putnama vyhnúť ho z mesta. Putnam, Proctor a roľník Giles Corey sa hádajú o majetkoch. Ide o moment vytvárania strachu prostredníctvom jednotlivca, ktorá je prenášaná na skupinu obyvateľov v Saleme.

Miller v hre *The Crucible* videl množstvo analógií medzi prebiehajúcou honbou na čarodejnice a komunistami. V hre sa dostávajú do popredia témy falošného obvinenia a prejavy masového šírenia hoaxov, resp. nepráv. Podstata hry tkvie v charaktere ľudského správania, ktorého rozvrat narúša štruktúru komunity a ústi do popráv nevinných ľudí. Vykonštruované čarodejnicke procesy v Saleme boli založené na obvineniach dvanásťročného dievčaťa, ktoré tvrdilo, že bolo svedkom toho, ako viacerí obyvatelia Salemu obcovali s diablom. Na základe týchto obvinení, duchovný Samuel Parris sa integroval do role morálne - trestného subjektu, ktorý spolu so súdnym tribunálom rozhodoval o desiatkach stíhaných „čarodejnic“. Millerova hra využíva spomenuté historické udalosti na kritiku udalostí v dejinách ľudstva, kedy rozum zatienili iracionálne obavy a snahu vyhnúť sa obvineniu. Z dostupných materiálov je zrejmé, že ľudia vnímajú *The Crucible* viac ako komentár k „McCarthyizmu“, než reflexiu procesov so salemskými bosorkami.²⁰ Aj napriek tomu, že osoby, ktoré boli v rámci McCarthyho honu uznané za vinné neboli popravené, mnohí z nich boli postihnutí doživotnými traumami. Hoci hra *The Crucible* získala najväčší ohlas v roku 1950, keď McCarthyho vláda terorizovala mysle ľudí, dnes v roku 2022 ponúka stále nové interpretácie a svojou aktuálnosťou podnecuje tvorcov aj divákov ku vzájomnému dialógu.

2.1 The Crucible optikou filozofie Michela Foucaulta

To, že hra obsahuje veľké množstvo asociácií, resp. jej obsah je aj v súčasnosti komunikovaný a aktuálny, naznačuje častý výskyt adaptácie na divadelných scénach po celom svete. Každá spoločnosť disponuje svojou vlastnou pravdou v otázkach, ktoré sú vedeckého charakteru. Jedným z najvýznamnejších mysliteľov a filozofov dvadsiateho storočia, ktorý sa zaoberal problematikou moci a pravdy bol bezpochyby francúzsky filozof Michel Foucault (1926–1984). Foucault bol filozof, historik, spájaný najmä so štrukturalistickými a postštrukturalistickými hnutiami. Foucault v akademickom svete dosiahol uznanie najmä vďaka myšlienkam, v ktorých pojednával o tom, ako vzniká pravda, a aké sú jej účinky.²¹ Moc a poznanie sú navzájom prepojené a kreuju vzájomný vzťah nad subjektom, ktorý v spoločnosti pôsobí ako istý typ „vedeckého poznania“. Je možné prostredníctvom Foucaultovho termínu epistémy nazerať na Millerovo čarodejníctvo ako na konečnú pravdu, ktorá vytvára novú vedu v myšliach obyvateľov mestečka Salem? V čom vidíme prepojenie s týmto francúzskym

¹⁹ MILLER, A.: *Čarodějky ze Salemu*, bez roku, s. 33.

²⁰ The Crucible: Background. [online]. bez roku. [cit. 2022-05-25]. Dostupné na: https://www.peaster.net/cms/lib/TX01000798/Centricity/Domain/276/crucible_background.pdf

²¹ Michel Foucault. [online]. 2018. [cit. 2022-05-26]. Dostupné na: <https://plato.stanford.edu/entries/foucault/>

filozofom? Hra má ambíciu oslovit každého, kto má pocit, že žije v spoločnosti, kde spochybovanie autority a všeobecnej mienky vedie k recesii a trestu. Pojem epistéma integroval do filozofického diskurzu Michel Foucault vo svojej knihe *The Order of Things* slovenský preklad - *O pôvode moderných vied*. Epistéma označuje: „... usporiadané, „nevedomé“ štruktúry, ktoré sú základom produkcie vedeckých poznatkov v určitom čase a na určitom mieste. Je to „epistemologické pole“, ktoré tvorí podmienky možnosti poznania v danom čase a mieste.“²² Foucault tvrdil, že každú éru charakterizuje pohľad, ktorý spoločnosť determinuje, hoci si to neuvedomuje, resp. v každej dobe sa tematizuje to, čo je dominantné. Foucault sa snažil odhaliť: „pozitívni nevedomí vedenci: je to úroveň, ktorá uniká vedcovi vedomí, a preto je súčasťou vedeckého diskurzu. Jeho cieľom je zistiť, na základe čoho jsou možné historické apriórni formy vedění.“²³

Cieľom bolo analyzovať epistemologické podmienky, ktoré sú vstupnou bránou pre existenciu historických systémov myslenia. Foucault definuje termín: „... epistémé k označení pravidiel, jimiž sa riadi vznik forem vedění. Epistémé je podľa Foucaulta celkový soubor vzťahů, ktoré v daném období sjednocují diskurzivní praktiky, jež dávají vzniknout epistemologickým prvkům, vědám a snad i formalizovaným systémům ..., je to celková suma vzťahů, které mohou být v daném období objeveny, jsou-li analyzovány na úrovni diskurzivních pravidelností.“²⁴ Avšak dôležitým momentom vo Foucaultovom chápaní epistémy je existencia subjektu. Konkrétne v zmysle postupného sebautvárania jedinca. Subjekt nie je možné vnímať ako jednotu vedomia.²⁵ V štúdií *Subjekt a moc* definuje termín subjekt ako: „...1. „být podřízený někomu jinému skrz kontrolu a závislost“ 2. „být svázán se svou vlastní identitou prostřednictvím svědomí nebo sebepoznání. Oba významy jsou formou moci, která dobývá a podřizuje si.“²⁶ Foucault tvrdí, že subjekt neexistuje sám o sebe, ale utvára sa tým, že sa podrobuje a oslobodzuje na základe konvencií, ktoré sú vlastné danej kultúre. Vďaka existencii subjektu môže vzniknúť epistemické poznanie a moc, ktoré sa integrujú do štruktúr spoločnosti alebo inštitúcie.

Podstatu hry *The Crucible* determinuje problematika čarodejníctva. Je to téma, ktorá ľuďi desí, vyvoláva hystériu, paniku, a preto do Salemu prichádza renomovaný pastor John Hale z Beverly, ktorého herecky stvárnil herec Richard Autner. Obyvatelia Salemu od neho očakávajú, že záhadu „diablových sprisahání“ vyrieši.²⁷ V kontexte hry *The Crucible*, pôsobí pastor John Hale ako „nástroj objektivizácie spoločnosti“, prostredníctvom ktorého by bolo možné podmaniť si obyvateľov Salemu, a optikou moci v nich kreovať nové formy poznania. Foucaultovu analýzu potvrdzuje Anna Putnamová, ktorú stvárnila herečka Diana Mórová v tom, že sa teší z príchodu pastora Hale, pretože on môže potvrdiť známky čarodejníctva v Saleme. Je

²² Michel Foucault: key concepts. [online].bez roku. [cit. 2022-05-26]. Dostupné na: <https://michel-foucault.com/key-concepts>.

²³ HARRINGTON, A. a kol.: *Moderní sociální teorie*, 2008, s. 289-281.

²⁴ HARRINGTON, A. a kol.: *Moderní sociální teorie*, 2008, s. 281.

²⁵ M.Foucault: *vedenie, moc a subjekt*. [online].bez roku. [cit. 2022-05-27]. Dostupné na: <https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Olostiak4/subor/Grenzner.pdf>

²⁶ FOUCAULT, M.: *Subjekt a moc*. In: *Myšlení Vnějšíku*, 2016, s. 195.

²⁷ John Hale bol pozvaný, aby vyriešil problém začarovaných dievčat, ktoré tancovali v kukuričnom poli a obcovali s diablom. Podľa Pastora Parrisa, ktorého herecky stvárnil Ľuboš Kostelný, má Hale veľké skúsenosti s čarodejnými praktikami.

to evidentné v rozhovore medzi Thomasom Putnamom t.j. Branislavom Bystrianskym, jeho manželkou Anne Putnamovou a pastorom Parrisom:

„ Putnam (jako by se chtěl dovědět něco dalšího): Prý jste poslal pro ctihodného pána Halea z Beverly?

Parris (nyní méně přesvědčivě): Jenom pro všechny případy. Má velké zkušenosti s ďábelskými praktikami a já-

Pani Putnamová: To opravdu má, nezapomeňte, že loni našel v Beverly čarodějníci.

Parris: Ale paní Anno, jenom si mysleli, že je to čarodějnice, a já jsem přesvědčený, že u nás o žádné čarodějnictví nejde.

Putnam: Že ne?! Podívejte, pane Parrisi –

Parris: Thomasi, Thomasi, prosím vás, nechtejte se hned čarodějnictví. Víím, že vy – vy ze všech nejmiň, Thomasi, byste si přál tak katastrofální obvinění na mou hlavu. Nemůžeme se chytat čarodějnictví. Za takovou mravní zkaženost v mém domě mě vyštípou ze Salemu!“²⁸

Z vyššie spomenutého vyplýva, že Hale zbiera informácie o subjekte. Subjektom poznania je iba človek, ktorý zohráva určitú úlohu v spoločnosti, prostredníctvom ktorej kreuje historickú pravdu. Ako v hre dochádza k vytváraniu pravdy? Pre obyvateľov Salemu je to vyhlásenie o prítomnosti čarodějníctva, ktoré vydá pastor Hale. Je tu evidentné, že obyvateľov Salemu ovláda kolektívny strach. Žijú v strachu z toho, čo nedokážu ovládať. Tým, že Hale potvrdí prítomnosť čarodějníctva v mestečku Salem, čiže novej pravdy, obyvatelia sa jej zmocnia a kreuju si z nej vlastné epistemické poznanie, a následne prostredníctvom bezbrehého udávania ľudí si upevňujú moc. Najhlbšiu formu epistemického poznania v hre vytvorila Abigail Williamsová, herecky ju stvárnila Barbora Andrešičová, ktorá stojí na čele procesov s údajnými čarodějnicami a štylizuje sa do role obete. Abigail Williamsová je mladá žena, ktorá sa rozhodne zmeniť svoj osud. Ako sme spomenuli vyššie v texte, v minulosti mala pomer s roľníkom Johnom Proctorom, ktorý v ňom odmietol pokračovať, pretože je ženatý s Elizabeth Proctorovou, ktorú stvárnila Petra Vajdová. Abigail z poníženia využíva šancu zničiť Elizabeth tým, že ju obviní z čarodějníctva.

Optikou teórie francúzskeho filozofa a semiotika Rolanda Barthesa je možné tu badať dve línie. Prvou je snaha zdiskreditovať manželský vzťah Johna a Elizabeth pre svoje osobné dôvody, a tým získať Johna na svoju stranu. Druhou je túžba upevniť si moc a nadobudnúť tak vyšší spoločenský status v mestečku Salem. Podobnú situáciu Miller ilustruje na postave Thomasa Putnama. Miller do hry zakomponoval dobový aspekt zrušenia vlastníckych práv vzťahujúci sa na pozemky. Kráľovská listina o pozemkových tituloch sa stala neplatnou, čo vyústilo do krízy vlastníckych práv. Majitelia sa necítili komfortne, pretože im mohli byť pozemky kedykoľvek odobraté. V hre bol tento aspekt naznačený tým, že susedia medzi sebou začali vyvolávať konflikty, a došlo k úpadku vzájomnej dôvery. Podobne ako u Abigail, aj u Putnama je možné nazerať na jeho zámery z dvoch hľadísk. Primárnym je jeho chamtivosť po pôde. Jeho túžba disponovať neobmedzenou mocou ho zväzda k falošným obvineniam susedov z čarodějníctva, aby potom neskôr mohol skúpiť ich pozemky.²⁹ Z pohľadu filozofie je možné

²⁸ MILLER, A.: *Čarodějky ze Salemu*, bez roku, s.19.

²⁹ The Crucible: Plan Summary. [online].bez roku. [cit. 2022-05-28]. Dostupné na: <https://www.cliffsnotes.com/literature/c/the-crucible/play-summary>

nazrieť na situáciu, ktorú v hre kreuje Abigail, ako na podriadenosť, resp.: „Ten, kto je podrobený poľu viditeľnosti a kto to vie, preberá zodpovednosť za obmedzenia moci, núti ich, aby sa spontánne hrali na ňom samom, wpisuje do seba mocenský vzťah, v ktorom súčasne hrá obe úlohy, stáva sa princípom vlastnej podriadenosti.“³⁰ V podstate ide o to, že Abigail sa štylizuje do role obete a tým, že vytvára nové pravdy, dostáva sa do tzv. „začarovaného kruhu“, z ktorého už nie je možné sa vymaniť.

2.2 Dramaturgicko-režijná koncepcia inscenácie Salemské bosorky

Ako sme uviedli vyššie v texte, inscenácia Salemské bosorky v réžii Mariána Amslera vnáša do spoločnosti diskurz o nekonečných morálnych dilemách. V úvode bulletinu k inscenácii sa píše, že Salemské bosorky boli na javisku Činohry Slovenského národného divadla uvedené už v roku 1966 v réžii slovenského divadelného a filmového režiséra Pavla Haspru.³¹ V čom teda tkvie opätovná snaha inscenovať hru? Aké otázky reflektuje? Čím je atraktívna pre súčasného diváka? Nakoľko ide o historickú fikciu založenú na dokumentácii krutých procesov, ktorých odkaz tkvie v autoritárstve, tvorcovia mohli vychádzať z predpokladu, že inscenácia môže byť pútavá pre každého divadelníka či diváka. Tematizuje aktuálne témy, ktoré prostredníctvom príbehu komunikujú s dnešným divákom. Naprieč celým dejom sa vyjavuje otázka lásky, strachu, pudovosti, psychického násillia, smrti, sebahodnoty, moci a autority.

Čo mohlo byť príčinou čarodejnických procesov odohrávajúcich sa v Saleme? Autori sa zhodujú v názore, že dôvody nie sú známe, no tvrdia, že ich pravdepodobne mohli spôsobiť epilepsia, otrava námeľom³² vedúca až ku gangréne, encefalitída, borelióza, chladné počasie, rodinné spory, či sociálne – ekonomické ťažkosti. Práve tieto problémy si mohlo obyvateľstvo interpretovať ako následok počarovania. Za zaujímavosť určite stojí aj zamyslenie sa nad vierou Salemčanov.

V sedemnástom storočí ľudia disponovali odlišnými náboženskými predstavami. Obyvatelia Salemu žili v komunite, ktorá bola silne náboženská a izolovaná. Ľudia sa obávali stretu s diablom, ktorý sa podľa ich chápania, snaží neustále preniknúť do ich kresťanského života a zničiť ho.³³ O tom, že inscenácia je v súčasnosti aktuálna, svedčí práve opätovný dramaturgický výber do divadelnej sezóny 2021/2022 a komentár Abrahámovej, ktorá tvrdí, že: „Inscenácia sa zapísala k tým zážitkom, na ktoré sa spomína. Z tohto pohľadu sme pozitívne motivovaní konfrontovať sa generačne s jej výpovednou dôležitosťou a v modernej divadelnej estetike sprostredkovať naše ideovo scénické prečítania hodnôt a posolstva hry.“³⁴ V inscenácii badáme odkaz, ktorý s divákom komunikuje v medziach uvedomovania si svojej vlastnej ľudskosti a hodnôt, s ktorými sa pohráva dnešný svet plný nepravdivých informácií, hoaxov

³⁰ FOUCAULT, M.: *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*, 1995, s. 202-203.

³¹ ABRAHÁMOVÁ, D.: *Salemské bosorky*. In: bulletin k inscenácii, 2022, s. 11.

³² Ergotizmus je choroba, ktorá pochádza z obdobia stredoveku. Ľudovo sa nazýva aj ako ohňová choroba, ktorej symptómy sa prejavujú silným pálením v nohách. Príčinou je huba tzv. kyjanička purpurová, známa aj ako námeľ spôsobujúca pleseň obilnín. Je pravdepodobné, že ľudia najmä z chudobnejšej vrstvy po konzumácii jedla z infikovanej múky začali trpieť spomenutými príčinami.

³³ BROOKS, R.: *History of the Salem Witch Trials*. [online].2011 [cit. 2022-05-31]. Dostupné na: <https://historyofmassachusetts.org/the-salem-witch-trials/>

³⁴ ABRAHÁMOVÁ, D.: *Salemské bosorky*. In: bulletin k inscenácii, 2022, s. 11.

a snáh využiť druhého človeka iba ako tzv. medzistupeň k dosiahnutiu svojho vlastného blaha, či egoistickej nenásytlosti.

Režisér Marián Amsler, ktorý v Slovenskom národnom divadle vytvoril už niekoľko pútavých inscenácií, sa režijne zhostil úlohy uviesť na javisko po druhýkrát hru Salemské bosorky. V čom bol pre Amslera pútavý príbeh tejto hry? Kde je možné badať jej aktualizáciu? Marián Amsler v podcaste Slovenského národného divadla s názvom Sme národné tvrdí, že ho fascinuje život dospievajúcich dievčat a ženských hrdiniek. Keďže hra je založená do veľkej miery na skutočných historických udalostiach, spolu s dramaturgičkou sa snažili využívať súčasné prostriedky, ktoré prostredníctvom uvažovania postáv reflektujú témy rezonujúce v našej spoločnosti. Tvorcovia nekonkretizujú, no je badať odkaz na snahy cirkvi zakomponovať svoje názory do zákonov prostredníctvom politických autorít na upevňovanie moci prostredníctvom politickej diktatúry, či snahy zmocniť sa územia aj v prípade, že politický prejav je založený na klamstve.³⁵ Abrahámová tvrdí, že: „Pre uvedenie Salemských bosoriek sme sa s režisérom a vzácnou súzvučiakovou českou dramatičkou M. Špálovou rozhodli ešte pred koronavírusovou epidémiou. Nasledujúci domáci kontext, ale aj celosvetový vývoj, nás v tomto odhodlaní iba utvrdil. Arthur Miller, okrem toho, že je skvelý konštruktér dobre vystavaného príbehu, presvedčivých charakterov či zreteľne nastolenej témy, má jasný postoj k možnostiam, významu a presahu divadelného, bližšie dramatického umenia. Verí v silu a civilizačne pozitívne poslanie divadla. Osvojil si to od antiky, inšpiroval sa Dostojevským, učil sa od Ibsena, nadchýnal sa O'Neillom a konfrontoval s Williamsom. V prvom rade však bol a zostal sám sebou. Pozitívnou, šarmantnou, sofistikovanou, bystrou, skrátka vzácnou a prirodzenou výnimočnou osobnosťou, ktorá vzdorovala chaosu života, usvedčovala deštruktívne neosobné sily, čestne odhaľovala vnútorné slabosti, osobné zlyhania a komplikované protiklady svojich hrdinov a hrdiniek. Popri tom stále považovala integritu a dôstojnosť individua aj v strete s diktátom väčšiny, moci a bezuzdnej chamtivosti za najvyššiu humanistickú hodnotu.“³⁶

Zámer tvorcov tkvie v odkaze, že správať sa čestne aj v podmienkach zla a nespravodlivosti, ktorá sa v spoločnosti deje je to, čo robí človeka ľudským, aj keby ho to malo stať život. „Priamočiara aktualizácia hry, ktorá sa, mimochodom, určite nie náhodou vrátila na mnohé významné javiská metropol, nás neláka. Ide nám o hlboké a výrazné vystihnutie abstraktného modelu mechanizmu zneužívania tzv. autorít a moci. Ako sa zo zvrhlosti ľahko stáva norma, ale aj neriadená, smrtonosná strela. Pôvodné pohnútky aktérov zla môžu byť banálne, prízemné, cynické, sebecké, groteskné, zúfale a najmä nevedomé si svojich dôsledkov. Tie sa napokon vždy obrátia aj proti vyznávačom cynizmu a pôvodcom zla. Miller neobviňuje, ale sputuje... svedomie každého zmäteného, blúdiaceho a hľadajúceho. A nebojí sa uznať, že k vznešenému cieľu dospeli mnohí a mnohé. A že je fajn pripomínať si prepojenie medzi verejnými a súkromnými dilemami, ktoré majú riešenie, aj keď za cenu najvyššiu. Že dobré meno nie je handra. A že stojíme tvárou v tvár svojim deťom, aj keď sa o nich iba hovorí. Symbolicky sú tu, ako morálny imperatív, s nami stále.“³⁷

³⁵ ABRAHÁMOVÁ, D.: Salemské bosorky.[online]. 2022. [cit.2022-05-31]. Dostupné na: <https://snd.sk/predstavenie/13997/salemske-bosorky/2022-06-22/19-00>

³⁶ ABRAHÁMOVÁ, D.: *Salemské bosorky*. In: bulletin k inscenácii, 2022, s. 11.

³⁷ ABRAHÁMOVÁ, D.: *Salemské bosorky*. In: bulletin k inscenácii, 2022, s. 12.

Na tomto mieste sa opäť vraciame k otázke, ktorú sme si vytýčili vyššie v texte, a teda je možné interpretovať inscenáciu režiséra Mariána Amslera s odkazom na dielo Michela Foucaulta? Na Salemské bosorky je možné nazerať optikou Foucaultovej teórie moci ako na určitý nástroj, prostredníctvom ktorého dochádza k uplatňovaniu politickej a náboženskej moci, odhaľovaniu mocenských vzťahov a permanentnej kontrole nad životmi iných ľudí. Strach vyvolávaný autoritami v Saleme sa snaží ovplyvňovať spoločnosť, ktorá je ľahko ovládateľná. V hre je autoritárstvo a strach zakotvený v ľuďoch samotných. Vhodným príkladom sú postavy Abigail Williamsovej a Johna Proctora, ktorí v ich epistemologickom poznaní, resp. prostredníctvom svojej „novej pravdy“ rozširujú moc po celom mestečku Salem. Svoju moc smerujú do centra záujmu t.j. mysle ľudí. Tento moment je citeľný, keď Abigail vypovedá na súde a svojimi tvrdeniami si získava moc súdu, avšak „nové pravdy“ získala na základe túžby po moci. Abigail na základe svojich vymyslených a vykonštruovaných presvedčení, vytvorila formu moci, prostredníctvom ktorej si medzi obyvateľmi Salemu upevňovala postavenie. Vláda mestského súdu vytvárala na ľudí nátlak, ktorí u nich vyvolával pocit strachu a zdesenia. Ktokoľvek, kto neuposlúchol a nepodriadil sa „vyššiemu“ záujmu, bol potrestaný.

Záver

Millerovo dielo *The Crucible* je vrcholom historickej fikcie, hoci uchováva ducha skutočných procesov. Mnohé z rozhovorov medzi postavami sú osobné dohady autora. Vlastnú interpretáciu je možné badať aj v určení veku a mien postáv. Dospievame k záveru, že Abigail Williamsová vytvorila klamstvo, z ktorého sa už nedokázala vymaniť a ovládať ho. Z klamstva vznikla nová pravda, ktorá kreovala názory, správanie a v spoločnosti vytvorila novú pravdu. Slovom Foucaulta Abigail vytvorila vlastnú formu epistémy, ktorá v sebe ukrývala túžbu po moci. Na základe názorov, ktoré Abigail vyslovila, sa dostala do pasce vytvorenej sama sebou. Neuvedomovala si, že vytváraním falošných príbehov o údajných čarodejniciah si síce upevní moc, no jej interpretácia pravdy vyústi do nevinných popráv mladých dievčat. Čarodejníctvo slúžilo ako nástroj kontroly a moci, ktorý bol skrytý hlboko v obyvateľoch mesta Salem. Mocou, ktorú si okolo seba Abigail vybudovala, zabila množstvo ľudí.

Inscenačný tím :

Arthur Miller: *The Crucible* – dramaturgia a úprava Darina Abrahámová, Marie Špalová
Salemské bosorky – scéna: Juraj Kuchárek – kostýmy: Marija Havran – hudba: Ivan Acher –
réžia: Marián Amsler – preklad: Miloš Ruppeldt – asistentky réžie: Nad'a Bradáčová, Mária
Breinerová – inšpicient: Martin Manák – text sleduje: Alena Horňáková – technické vedenie:
Viliam Švarda – stavby: Robert Šebesta, Viliam Hapl, Dušan Pikáli – svetlá: Matej Antal – zvuk:
Dušan Horucka – dámska garderóba: Daša Krištofovičová – pánska garderóba: Dana Bučiková
– masky: Monika Olanová – kamera: Jozef Miklós – videoprojekcie: Jaroslav Mackov –
rekvizity: Jana Machovičová, Martin Pražmári, Yveta Glesgová – strojníci: Peter Lasz, Marek
Peller – pohybová spolupráca: Stanislava Vlčeková – účinkujú: Milan Ondřík, Petra Vajdová,
Barbora Andrešičová, Jana Kovalčíková, Richard Autner, Ľuboš Kostelný, Ingrid Timková, Ivan
Vojtek, Dušan Jamrich, Dušan Taragel', Božidara Turzonovová, Branislav Bystriansky, Diana
Mórová, Zuzana Kocúriková, František Kovár, Jeanette Švoňavská, Sára Polyáková, AnnaMária
Janeková, Erik Žibek, Ladislav Bédi, Natália Slovíková, Soňa Fábryová, Emily Drobňáková,

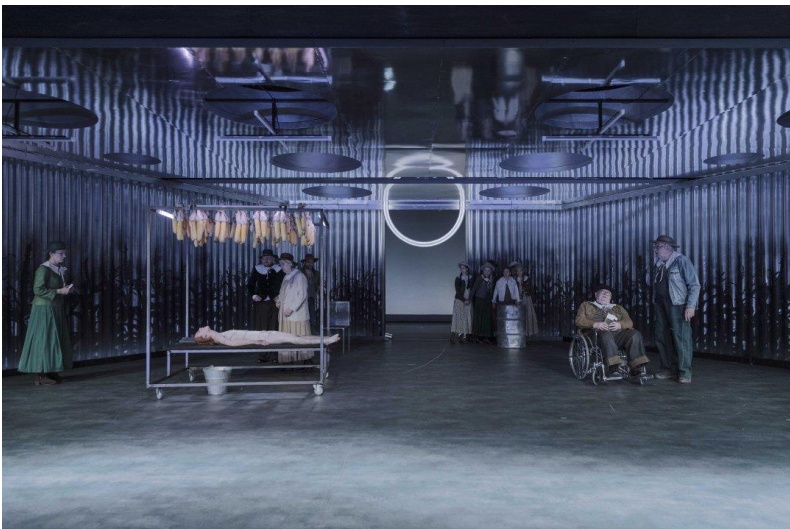
Nad'a Gášeková, Viktória Vadovičová a. i. – Premiéra: 26. marca 2022, Sála činohry, nová budova SND Bratislava.

Prílohy

Obrázok 1 Scéna z inscenácie: Salemské bosorky

Zdroj: <https://snd.sk/predstavenie/13997/salemske-bosorky/2022-06-22/19-00>

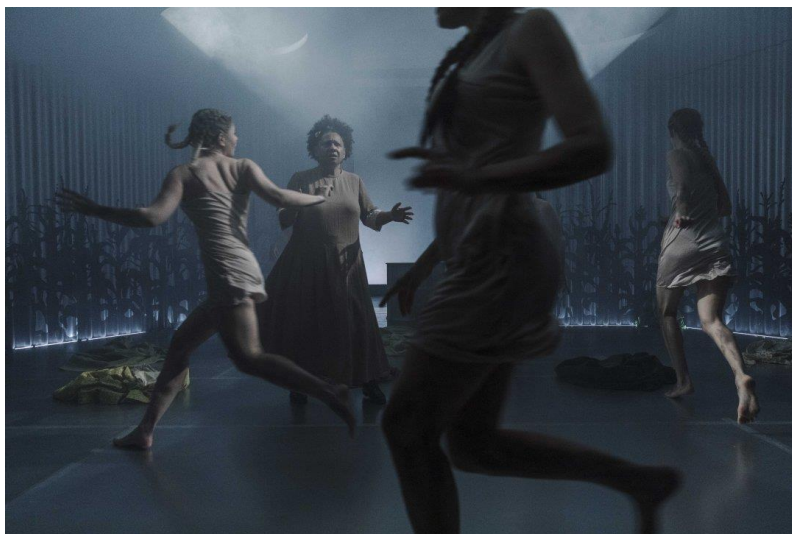
Obrázok 2 Scéna z inscenácie: Salemské bosorky

Zdroj: <https://snd.sk/predstavenie/13997/salemske-bosorky/2022-06-22/19-00>

Obrázok 3 Scéna z inscenácie: **Salemské bosorky**

Zdroj: <https://snd.sk/predstavenie/13997/salemske-bosorky/2022-06-22/19-00>

Obrázok 4 Scéna z inscenácie: **Salemské bosorky**

Zdroj: <https://snd.sk/predstavenie/13997/salemske-bosorky/2022-06-22/19-00>

Obrázok 5 Scéna z inscenácie: **Salemské bosorky**

Zdroj: <https://snd.sk/predstavenie/13997/salemske-bosorky/2022-06-22/19-00>

Literatúra a zdroje

ABRAHÁMOVÁ, D.: *Salemské bosorky*. In: buletin k inscenácii. Bratislava, 2022, 70 s.

ABRAHÁMOVÁ, D.: *Salemské bosorky*. [online]. 2022. [cit.2022-05-25]. Dostupné na: <https://snd.sk/predstavenie/13997/salemske-bosorky/2022-06-22/19-00>

Arthur Miller. [online]. bez roku. [cit. 2022-05-25]. Dostupné na: <https://www.britannica.com/biography/Arthur-Miller-American-playwright>

BIGSBY, CH.: *Death of a Salesman – Certain Private Conversations in Two Acts and Requiem – Arthur Miller*. New York: Penguin Books, 1998. 113 p. ISBN 1-4295-1457-4

BOILEAV, K.: *Genuine Reciprocity and Group Authenticity: Foucault's Development or Sartre's Social Ontology*. USA: University Press of America, 2000, 94 p. ISBN 0-7618-1725-5

BROOKS, R.: *History of the Salem Witch Trials*. [online]. 2011 [cit. 2022-05-31]. Dostupné na: <https://historyofmassachusetts.org/the-salem-witch-trials/>

- FOUCAULT, M.: *Discipline and Punish*.: The Birth of the Prison. New York: Vintage Books, 1995, 326 p. ISBN 0-679-75255-2
- FOUCAULT, M.: *Myšlení vnějšku*. Praha: Herrmann & synové, 2016, 304 s. ISBN 9788-0870-5444-4
- HARRINGTON, A. a kol.: *Moderní sociální teorie*. Praha: Portál, 2008. 495 s. ISBN 807-3670-933
- KELLY, M.: *Critique and Power: Recasting the Foucault, Habermas Debate*. London: The MIT Press, 1994, 149 p. ISBN 0-262-61093-0
- MILLER, A.: *Čarodějky ze Salemu*. Praha: Artur, bez roku, 147 s. bez ISBN
- MILLER, A.: *Death of a Salesman*. Great Britain: Bloomsbury Publishing Plc, 2022. 160 p. ISBN 135-02-4501-1
- MILLER, A.: *The Crucible*. New York: Penguin Books, 1976. 158 p. eISBN 978-1-101-66500-8
- MILLER, A.: *Timebends: A Life*. Great Britain: Bloomsbury Publishing, 2012. 615 p. ISBN 978-1-4088-36316
- Michel Foucault. [online].2018. [cit. 2022-05-26]. Dostupné na:
<https://plato.stanford.edu/entries/foucault/>
- MOSS, L.: *Arthur Miller*. Michigan: Twayne Publishers, 1967. 160 p. ISBN 080-5-7050-07
- Red scare. [online]. bez roku. [cit. 2022-05-25]. Dostupné na:
<https://www.vocabulary.com/dictionary/red%20scare>
- The Crucible: Background. [online].bez roku. [cit. 2022-05-25]. Dostupné na:
https://www.peaster.net/cms/lib/TX01000798/Centricity/Domain/276/crucible_background.pdf
- The Crucible: Plan Summary. [online].bez roku. [cit. 2022-05-28]. Dostupné na:
<https://www.cliffsnotes.com/literature/c/the-crucible/play-summary>

Analysis of Arthur Miller's Play *Trial by Fire* Through the Lens of French Philosopher Michel Foucault's Theory and its Staging Approaches

Our present is shaped by similar impacts that have formed previous discourses in our history. Theocracy, folk courts, *Sophie's Choice*, politics and power still prevail in some forms today. Power has played a significant role in the formation of every person's thought processes and has influenced their judgement since time immemorial. It is interesting to analyze power when the historical background is being reshaped. The theme of power, but also much else, appears in the play written by playwright Arthur Miller called *The Crucible*, whose production entitled *The Salem Witches* (2022) brought to the stage by the Drama Department of the Slovak National Theatre.

Mgr. Ingrida Hudecová
Katedra kulturológie, FF UKF v Nitre
Hodžova 1
949 01
ingrida.hudecova@ukf.sk